

[Lilli Gyldenkilde]

undersøgelse havde vist sig, at slagteriarbejderne ikke brugte deres sikkerhedshandsker i det omfang, de burde. Hvis man nogen sinde har været på et slagteri – uden at jeg i øvrigt vil forsvare, at man ikke bruger sikkerhedshandsker – så er det i alt fald forståeligt, for det skal gå så stærkt, at man dårlig nok har tid til at tage dem af eller på. Tempo, akkordarbejde er væsentlige årsager også til, at vi får så mange arbejdsskader.

Hermed sluttede forhandlingen.

Afstemning

Forslag om motiveret dagsorden af Tommy Dinesen (SF) og Taanquist (S) (se foran) forkastedes, idet 50 (S, SF og VS) stemte for, 60 (KF, V, RV, CD, FP, KrF og FD) imod.

Hermed sluttede forespørgslen.

Den sidste sag på dagsordenen var:

10) Forespørgsel nr. F 23:

Forespørgsel til arbejdsministeren:

»Vil regeringen redegøre for de beskæftigelsesmæssige, ligestillingsmæssige og arbejdsmiljømæssige konsekvenser af indførelsen af ny teknologi inden for informationssektoren med specielt vægt lagt på skærmterminalarbejdet?«

Af Elisabeth Bruun Olesen (VS) m.fl.

(Forespørgslen anmeldt 25/4 85. Fremme af forespørgslen vedtaget 30/4 85).

Begrundelse

Elisabeth Bruun Olesen (VS):

Skærmterminalerne vælter på anarkistisk vis ind over kontorerne i øjeblikket både i den private og i den offentlige sektor. De eksisterende teknologiaftaler formår ikke at dæmme op for udviklingen, der ifølge de få undersøgelser, som er foretaget, især udenlandske undersøgelser, uundgåeligt vil føre til, at der bliver brug for meget mindre arbejdskraft i informationssektoren.

Inden for den administrative sektor, altså inden for kontorområdet, ligger der meget store muligheder for indførelse af informatiksystemer og kontorautomation baseret i

høj grad på skærmterminaler. Med indførelsen af hybridnettet vil indførelsen af elektronisk post være en mulighed, og også funktioner såsom korrespondance på fremmedsprog arbejdes der på at automatisere ved hjælp af oversættelsessystemer.

Udenlandske erfaringer siger, at mellem 20 og 40 pct. af de rutineprægede funktioner vil forsvinde. Det betyder omsat til danske tal mellem 140.000 og 280.000 job.

Første næstformand (Knud Østergaard):

Jeg har nemmere ved at høre visse medlemmer nede i salen end ordføreren.

Elisabeth Bruun Olesen (VS):

Det betyder omsat til danske tal, at der vil forsvinde mellem 140.000 og 280.000 job, og det er vel at mærke stort set kvindejob.

Det offentlige er langt fremme i udviklingen. For kommunerne har Kommunedata i over halvandet år arbejdet konkret på at udvikle systemer rettet mod kontorautomation. Som led i moderniseringen af den offentlige sektor har regeringen afsat store beløb til anskaffelsen af ny teknologi dels i form af en investeringspulje på 100 mill. kr. årlig, dels i form af en omfattende omdisponeringsreserve på 300 mill. kr. årlig. Institutionerne kan låne penge til indkøb af nyt udstyr fra investeringspuljen. Lånet skal tilbagebetales over 3-5 år ved, at institutionens budget, den såkaldte totalramme, hvert år fratrækkes et beløb svarende til det årlige afdrag. Institutionen vil så være tvunget til at foretage besparelser andetsteds, og det kan næsten kun blive på lønkontoen, det vil sige færre job.

Den ny informationsteknologi åbner også mulighed for hjemmearbejde. Hjemmearbejde bliver kvindearbejde. Kvinden mister på den måde kontakten med sine kolleger. Hjemmearbejdet vil selvfølgelig cementere, at husarbejde er kvindearbejde. Samtidig vil fagbevægelsen blive svækket, lønningerne vil falde. Der vil nødvendigvis blive indbygget sladderhanke i hjemmedatamaterne, således at kvindens arbejdsindsats kan måles og akkordlønningen bliver en realitet.

Endelig rejser skærmene en lang række arbejdsmiljøproblemer, hvis omfang vi slet ikke kan overskue i dag. Sammenhængen mellem skærmterminalarbejde og fosterskader er endnu ikke undersøgt til bunds, men

[Elisabeth Bruun Olesen]

der er i de senere år konstateret en række tilfælde af unormalt mange fosterskader hos kvinder, der arbejder ved skærmterminaler.

Jeg mener, at regeringen burde pålægges at igangsætte uafhængige undersøgelser af de beskæftigelsesmæssige, arbejdsmiljømæssige og ligestillingsmæssige konsekvenser af indførelsen af ny teknologi, men da der i øjeblikket foregår forhandlinger i teknologiudvalget om lige netop disse ting, vil jeg ikke foregribe begivenhedernes gang og i dag fremkomme med et dagsordensforslag, der pålægger regeringen at gøre det, men i stedet lægge op til en saglig og seriøs debat om skærmarbejdet, så det også kan indgå i teknologiudvalgets fortsatte arbejde.

Besvarelse

Arbejdsministeren (Grethe Fenger Møller):

Forespørgerne har bedt om en redegørelse om konsekvenserne for arbejdsmarkedet af at indføre ny teknologi. Da der imidlertid som bekendt eksisterer en del myter omkring ny teknologi, kunne der, inden jeg svarer på selve forespørgslen, være grund til at komme med nogle generelle bemærkninger.

For det første er ny teknologi som begreb ikke nogen nyskabelse. Vi er løbende blevet præsenteret for ny teknologi, i hvert fald siden industrialiseringen. Ny teknologi har i mange år været et kendt og accepteret begreb, blot under betegnelsen automatisering. Lidt forenklet kan man sige, at det er den, der har sat os i stand til at ofre mange ressourcer på boligstandard, ernæring, sociale goder osv.

For det andet er der en tendens til, at talen om ny teknologi og dens konsekvenser udløser ret bastante udsagn, som giver det fejlagtige indtryk, at det hviler på nogle fastslåede kendsgerninger. Der er nogle grupper, der med stor overbevisning i stemmen siger, at ny teknologi øger arbejdsløsheden, forringer arbejdsmiljøet eller er en trussel mod ligestillingen. Der er andre, der med lige så stor overbevisning i stemmen siger, at ny teknologi øger beskæftigelsen og afhjælper arbejdsmiljøproblemerne. Men realiteterne er, at det alt sammen nødvendigvis må være gisninger. Ingen kan i dag på det grundlag, vi har, forudsige udviklingen så præcist, at der kan siges noget sikkert om, hvordan det vil gå.

For det tredje vil jeg gerne sige, at vi imidlertid med en høj grad af sikkerhed kan forudse, hvad der ville ske, hvis vi forsøgte at hindre indførelsen af ny teknologi. Vi ville med sikkerhed miste konkurrenceevnen og komme i et afhængighedsforhold til de store industrilande som USA og Japan. Dette betyder naturligvis ikke, at vi skal stille os ukritisk over for udviklingen og anvendelsen af ny teknologi. Vi må selvfølgelig søge at dreje udviklingen i den retning, vi ønsker, og søge at afhjælpe de eventuelle negative følger af ny teknologi.

For regeringen kan der ikke være nogen tvivl om, at samfundet på alle måder må satse på den ny teknologi. Vi må sikre, at alle dele af erhvervslivet får de bedste muligheder for at anvende den mest avancerede teknologi i produktionen. Dette gælder ikke blot ny teknologi i forbindelse med masseproduktionen af varer, men også informationsteknologien. Fordelene er klare og tydelige. Det forøger vore muligheder for at konkurrere, hvilket igen giver basis for en større økonomisk vækst, der vil medføre en nedsat arbejdsløshed til gavn for hele samfundet.

Beskæftigelsesvirkningerne i den teknologi, der nu tages i brug, kan ikke med rimelig sikkerhed vurderes. Man kan dog slå fast, at følgen af at anvende den ny teknologi, hvad enten der er tale om idrugtagning af skærmterminaler eller andre tekniske hjælpemidler, der følger informationsteknologien, vil være, at nogle job nedlægges, andre bliver skabt, og for atter andre sker der ændringer i selve jobbet indhold. Hvad angår den øgede brug af skærmterminaler må vi gøre os klart, at der netop her er risiko for, at den direkte og umiddelbare virkning vil være, at en række job nedlægges.

I en overgangsperiode som den, vi her står ved begyndelsen af, er det derfor vigtigt, at lønmodtagerne føler sig trygge, når der indføres ny teknologi. Et middel hertil vil være fornuftige teknologiaftaler om vilkårene for den ny teknik og om, at arbejdsgiverne i størst mulig udstrækning skal søge at løse arbejdskraftproblemet. I det omfang visse medarbejderfunktioner bliver overflødiggjort, bør det tilstræbes at finde beskæftigelse til disse medarbejdere, eventuelt gennem fornøden efteruddannelse eller omskoling inden for de eksisterende uddannelsessystemer.

[Arbejdsministeren]

Med hensyn til ændrede jobindhold har det vist sig, at den ny teknologi har bidraget til en udvikling, der på den ene side har medført, at stærkt opdelte, ensformige kontorjob enten helt er blevet afskaffet eller er blevet mindre fysisk belastende. Det gælder mange rutinemæssige skriveopgaver og forskellige former for manuel indsamling og sortering, lagring og søgning af informationer.

I forbindelse hermed er der også opstået en række nye, kvalificerede arbejdsformer på kontorområdet, f.eks. programmering og systemplanlægning, software, vedligeholdelse og andet. På den anden side har indførelsen af denne udvikling ofte indebåret en omorganisering af arbejdet, der har medført en tiltagende forskel i indholdet af de arbejdsopgaver, som de enkelte udfører. Der er således tendenser til, at en ny slags rutinepræget og ensformigt arbejde udelukkende samles hos én gruppe medarbejdere, medens en anden gruppe beskæftiger sig med det mere kvalificerede og avancerede arbejde. Dette kan bl.a. give anledning til problemer af psykologisk art hos de mennesker, der fratages opgaver med indholdsmæssige udfordringer.

Første næstformand (Knud Østergaard):

De sikkert interessante drøftelser, som finder sted i sidegangen, har en forstyrrende virkning.

Arbejdsministeren (Grethe Fenger Møller):

Disse rutineprægede arbejdsopgaver i kontorsektoren varetages i lighed med de tidligere rutineprægede job erfaringsmæssigt af kvinder for langt størstedelens vedkommende.

Muligheden for en fortsat rationalisering af de rutineprægede opgaver peger i retning af, at kvinder uddannelsesmæssigt må ruste sig til at påtage sig nye opgaver i forbindelse med datateknikken eller gå ind i andre job, der skabes gennem teknologien. Dette kan om fornødent ske ved at give dem fortrinsret til efteruddannelse eller omskoling med henblik på ny beskæftigelse også i de mere mandsdominerede sektorer.

Uddannelses- og arbejdsmarkedsmyndighederne er fuldt ud opmærksom på denne problematik. Gennem arbejdsformidlingens ligestillingskonsulenter og erhvervsvejledning

gøres en stor indsats for at motivere kvinderne til at kvalificere sig inden for de mere teknisk prægede arbejdsområder. Som et aktuelt eksempel på et forsøg på at motivere ledige kvinder til beskæftigelse og uddannelse inden for dataområdet kan nævnes projekt »Åben datastue« i Århus, etableret i samarbejde mellem arbejdsdirektoratet, arbejdsformidlingens ligestillingskonsulent, daghøjskolen i Århus og Århus kommune. På længere sigt er det imidlertid vigtigt på et så tidligt tidspunkt som muligt at påvirke unge kvinder, der skal i gang med en uddannelse. Påvirkningen bør gå i retning af at understrege nødvendigheden af at beherske den ny teknologi.

Med hensyn til de arbejdsmiljømæssige aspekter ved den ny teknologi gør der sig ligeledes en vis dobbelthed gældende. Den ny teknologi har generelt set medført, at mange farlige, vanskelige og rutinemæssige arbejdsprocesser kan foretages maskinelt. Samtidig synes den ny teknologi at medføre en række komplikationer, som det her midt i omstillingsprocessen kan være vanskeligt at gennemskue. Det er derfor af største betydning, at vi i tide er opmærksom på de arbejdsmiljømæssige konsekvenser af den ny teknologi, så de eventuelle helbredsnedbrydende virkninger kan forebygges.

I forbindelse med skærmterminalarbejde har der været rapporteret om forskellige helbreds-mæssige symptomer, der er blevet sat i relation til den stråling, der udgår fra selve apparatet. Der er bl.a. tale om øjen- og syns-gener, hovedpine og hududslæt. Mange undersøgelser tyder også på, at øjen- og syns-gener samt hovedpine kan afhjælpes ved en bedre tilrettelæggelse af arbejdet for så vidt angår belyningsforhold og ergonomiske forhold samt ved begrænsning af den uafbrudte tid, der anvendes ved en skærmterminal. Med hensyn til hududslæt synes der at være tale om en kombination af lav fugtighed og luftforurening i lokalet med elektrostatiske felter ved skærmen. Der er således tale om gener, der uden større udgifter eller vanskeligheder vil kunne elimineres.

Bekymringen for helbreds-mæssigt skadelige konsekvenser ved skærmterminalarbejde har nok særligt samlet sig om gravide kvinder. Der har herunder været tale om en abortrisiko. Gennem dagspressen og fagblade er der i de senere år fremkommet oplysning-

[Arbejdsministeren]

ger om spontane aborter blandt kvinder, der arbejder ved skærmterminaler. Rapporterne stammer især fra USA og Canada, men også herhjemme er der eksempler på aborter blandt kvinder, der dagligt udfører skærmterminalarbejde. En ny nordisk oversigt opsamler den information, der foreligger om sådanne tilfælde. Oversigten konkluderer, at det kan påvises statistisk, at der er tale om ophobninger blandt mindre grupper af kvinder, som imidlertid kan forklares som tilfældigheder. Dette understøttes ved den kendsgerning, at vi naturligvis nok kunne få kendskab til de grupper af kvinder, hvor der er sket en ophobning af aborttilfælde, men ikke til alle de grupper, herunder også de grupper, der arbejder med skærmterminaler, hvor aborthyppigheden er mindre end gennemsnittet. Hidtil har det dog ikke været muligt at finde frem til årsagen til disse abortophobninger. Der har været fokuseret på stråling fra skærmterminaler som en mulig årsag, men kontrolmålinger på laboratorier verden over har imidlertid vist, at niveauet af strålingen i de fleste tilfælde er så lavt, at det ikke kan måles, og at det i hvert fald er mindre end gældende standarder.

Stress på grund af høj arbejdsbelastning og dårligt arbejdsmiljø har også været nævnt som en mulig årsag til spontane aborter. Imidlertid foreligger der ikke i dag nogen viden om sammenhængen mellem stressreaktioner og spontane aborter. Stressreaktioner hænger desuden kun i mindre grad direkte sammen med arbejdet ved skærmterminalapparatet, men snarere med andre faktorer i arbejdet, f.eks. arbejdsindholdet og tilrettelæggelsen af arbejdet.

Alt i alt må det siges, at frygten for alvorlige helbredsskader på grund af skærmterminaler som sådanne, en frygt, der i sig selv udgør en psykisk belastning for den ansatte, ikke kan begrundes med eller understøttes af den viden, vi har i dag om stråling fra skærmterminaler. Men direktoratet for arbejdstilsynet vil dog fortsat holde sig nøje underrettet om resultaterne af den forskning, der foregår på området, og vil være parat til at træffe de nødvendige forholdsregler, dersom ny viden om emnet skulle give anledning dertil.

Elisabeth Bruun Olesen (VS):

De borgelige partier, erhvervslivet og også store dele af fagbevægelsen er stort set enige om, at samfundet bare skal satse på at få indført så meget ny teknologi så hurtigt som muligt. På den måde skal vi forbedre konkurrenceevnen. Deres fælles udgangspunkt er, at danske arbejderes løsning på arbejdsløsheden skal bygge på, at dansk industri skal finde sin profitable plads i den internationale arbejdsdeling i EF og på verdensmarkedet.

VS tror ikke på, at krisen løses ved blot at acceptere nogle ofre. Det kan måske give en midlertidig vækst i dansk industri, hvis lønarbejderne pænt siger farvel, når den ny teknik bliver kørt ind ad hoveddøren. Men det giver ikke flere arbejdspladser. De tyske, svenske og japanske arbejdere udsættes for nøjagtig det samme. Kapitalen i andre lande kører sammen og kører løs med den samme parole om at forbedre konkurrenceevnen og vinde markedsandele. Denne form for teknologisk imperialisme sætter arbejderne i de forskellige lande op imod hinanden og gør dem til kanonføde i en krig, der føres af og til fordel for kapitalisterne. Ny teknologi indført på kapitalistiske betingelser vil inden for et område som informationssektoren på bare lidt længere sigt betyde massearbejdsløshed.

Der findes i dag meget få konkrete undersøgelser af de beskæftigelsesmæssige konsekvenser af indførelsen af informationsteknologi på det danske arbejdsmarked. Generelt vil rationaliseringseffekten selvfølgelig være desto større, jo større virksomheden er, og Danmark har i forhold til f.eks. Frankrig og Vesttyskland forholdsvis mange små arbejdspladser. Derfor kan undersøgelser fra Frankrig og Vesttyskland ikke bare automatisk overføres til danske forhold, men en del af den ny teknologi, især minidatamater og personal computers, vil betyde, at selv mange små firmaer kan rationalisere meget.

I de udenlandske undersøgelser er man nået frem til, at der kan spares mellem 20 og 40 pct. af personalet, især i de rutineprægede funktioner. I den danske Intelrapport har man forsøgt at vurdere det samlede potentiale for indførelsen af informationsteknologi, og i denne rapport opgøres størrelsen til omkring 705.000, der udfører rutineprægede job, og der kan spares mellem 140.000 og 280.000 af disse job. Ganske vist skal de udenlandske

[Elisabeth Bruun Olesen]

undersøgelser som sagt tages med et vist forbehold, men tendensen er klar nok. Mange tusinde bliver arbejdsløse, og det vil for en stor dels vedkommende være kvinder, da det er kvinder, der har de rutineprægede funktioner.

Den nye informationsteknologi åbner også mulighed for at placere arbejdet i hjemmet. Ved hjælp af skærmterminaler tilkoblet telefonnettet kan man udføre arbejdet derhjemme, og der er allerede forsøg i gang både i Sverige, England, Frankrig og USA. Det er de underordnede arbejdsopgaver såsom indtastning og renskrivningsarbejde samt standardiserede programmeringsopgaver, der bliver lagt ud som hjemmearbejde, og dette arbejde er kvindearbejde.

Dette vil isolere kvinden i hjemmet. Arbejdet vil blive karakteriseret ved en langt større og endnu mere systematisk arbejdsdeling end den, vi kender fra kontorerne i dag. Og kønsrollemæssigt vil hjemmearbejdet cementere, at husarbejde, det er kvindearbejde. Når kvinden så alligevel sidder derhjemme, kan hun jo lige så godt spare den dyre daginstitution og passe barnet samtidig. Det vil sige, at for kvindekampen vil hjemmearbejdet betyde, at vi kastes årtier tilbage.

Men hjemmearbejdet vil også svække fagbevægelsen. Noget af arbejdet vil blive udbudt som free lance-arbejde. Det er f.eks. en ansættelsesform, der er almindelig i England. Samtidig vil det selvfølgelig blive svært at organisere kvinderne fagligt, endsige få et fagligt stykke arbejde op at stå. På den måde vil hjemmearbejdet undergrave de faglige organisationers mulighed for at kæmpe for bedre lønforhold og også for bedre arbejdsmiljøforhold. Lønnen vil blive dårlig og præstationsbestemt, hvilket vil betyde akkordræs. Indførelsen af skærmterminaler betyder også forringelser i arbejdsmiljøet, både fysiske og psykiske. Ofte vil disse indgå i et samspil og være svære at adskille, og som vi har været inde på, rejser skærmene en lang række nye arbejdsmiljøproblemer, som er svære at overskue.

Jeg vil her igen trække fosterskaderne frem. Sammenhængen mellem skærmterminalarbejdet og fosterskaderne er ikke undersøgt særlig grundigt, og der er inden for de sidste år konstateret en lang række tilfælde af unormalt mange fosterskader blandt kvinder, der arbejder ved skærme.

De undersøgelser, som er lavet, hviler imidlertid på et for spinkelt grundlag, og kvinderne er ikke fulgt gennem ret lang tid. Den undersøgelse, der er blevet lavet i Sverige f.eks., og som har været offentliggjort i EDB-bladet Computer World, bygger på et alt for lille grundlag. Det svenske arbejdstilsyn har her interviewet og lavet en undersøgelse om 1.500 kvinder, der har født eller aborteret. Det er imidlertid kvinder, man har fundet frem via hospitalerne. Det vil sige, at spontane aborter ikke er med i materialet, og det er derfor på et forkert grundlag, de svenske undersøgelser konkluderer, at man må frikende dataskærmene for at give fosterskader.

Arbejdsmedicinsk klinik i Århus har også via sin chef afvist undersøgelsen og sagt, at hvis der skal bevises eller modbevises en sammenhæng mellem EDB-skærme og fosterskader, så kræver det adskillige veltilrettelagte undersøgelser baseret på langvarige forløb, og derfor forbereder man en undersøgelse, der skal følge 50.000 kvinder i den fødedygtige alder. Det er i den henseende bemærkelsesværdigt, at man ikke har kunnet få en rød øre til det; HK har selv skullet skaffe pengene til det, og man har måttet lave en fond.

Samtidig betyder den nye teknik ændrede arbejdsrutiner og en yderligere arbejdsdeling. Nogle få vil få noget mere interessant arbejde, men langt de fleste noget mere rutinepræget og monotont arbejde, og det administrative arbejde vil derfor komme til at ligne samlebåndsarbejde på en fabrik. Der vil også ske en opsplitning, en opdeling mellem de teknikere, der udformer EDB-systemerne, og dem, der betjener maskinerne. Teknikerne vil få en stor magt over arbejdsprocessen, mens arbejdskraftens magt stort set vil blive minimeret.

Derfor vil der ske en kraftig specialisering i de enkelte arbejds gange og i de enkelte arbejdsenheder, hvor hver får sin meget afgrænsede og begrænsede funktion. Resultatet er selvfølgelig et komplet manglende overblik over arbejdsprocessen. Fastlæggelsen af arbejdstempoet vil blive overladt til maskinerne i form af de EDB-programmer, der styres af arbejdsprocessen. Tasteroperatøren f.eks., der indberetter lønregnskaber, vil ikke selv kunne bestemme, hvor hurtigt der skal arbejdes, eller hvornår der skal være pauser.

[Elisabeth Bruun Olesen]

På den måde skrues arbejdstempoet i vejret. Det problem er meget svært for ikke at give stort set umuligt at løse, fordi maskinernes overtagelse af de faglige kvalifikationer er et af kernepunkterne i den kapitalistiske teknologianvendelse.

Jobforringelsen kan kun modvirkes ved, at ny teknik anvendes som redskab i arbejdsprocessen, styret af arbejderne og ikke omvendt. Derfor er det selvfølgelig et spørgsmål om ledelse og fordeling af arbejdet, og derfor kan problemet kun løses ved, at der gribes ind over for teknologiens omorganisering af arbejdet, når det køres ind på EDB og ETB. Der er jo ingen, der siger, at den måde, det administrative arbejde er organiseret på i dag, bare bevidstløst skal overføres til skæermen.

Det er også vigtigt at holde fast i, at det kan være både arbejdsmæssigt og brugermæssigt meget vigtigt at bibeholde det gamle system ved siden af det nye. Danmarks tekniske biblioteks lånerkort er f.eks. kørt ind på EDB. Lånerkortene er så forsynet med strekkoder, og ud- og indstempling foregår ved hjælp af en lyspind. Men der er det problem, at når det system bryder sammen, så varer det lang tid, inden man overhovedet kan foretage nogen udlån eller indlån; man må vente, indtil systemet er oppe igen, og det kan tage timer. Derfor kan det ofte være en fordel at have systemerne ved siden af hinanden.

Nu har jeg snakket meget om det arbejdsmiljømæssige og også om det ligestillingsmæssige. Men man må også frygte en mere almenmenneskelig fremmedgørelse, hvis mennesket vænnes til kun at kunne kommunikere med sin skærm i stedet for med levende mennesker. Undersøgelser fra USA viser faktisk, at mennesker, der arbejder med koncentreret og konstant skærmarbejde, begynder at tænke og tale som en EDB-maskine, og de får sværere ved at udtrykke almindelige menneskelige følelser og reaktioner. Denne udvikling forstærkes selvfølgelig, hvis også en stor del af fritiden tilbringes foran en skærm.

Vi snakkede før om stress. En undersøgelse foretaget i USA viser, at det mest stressende arbejde overhovedet faktisk er arbejde ved skærmterminaler. Det er mere stressende end selv det arbejde, som flyledere har.

Med hensyn til fosterskaderne vil jeg konkluderende sige, at det er meget uvist, hvordan det påvirker kvinderne. Man ved, at mange flere har fået aborter. Men noget, man slet ikke ved noget som helst om, og som man end ikke har tænkt sig at undersøge, er, hvordan det påvirker mændene, at de er udsat for det samme arbejde.

Taanquist (S):

»Fremskridtets pris« kunne man godt kalde den diskussion, vi skal have i denne omgang. Vi har i mange år kunnet glæde os over de tekniske fremskridt og især over den stigende velstand og alt, hvad der følger med, som disse fremskridt har givet anledning til.

Vi har også kunnet glæde os over, at den tekniske udvikling har haft en gavnlig indflydelse på arbejdsmiljøet. En mængde tungt og nedslidende arbejde er overtaget af maskinerne, og meget ensformigt rutinearbejde er overtaget af computere og den slags. Desværre har vi i mange tilfælde været alt for ukritiske i vore krav til undersøgelse af nye arbejdsmetoder og arbejdsprocesser. I velfærdets hellige navn har vi ladet stå til, og mange mennesker betaler i dag prisen for det.

Ud over de rent umiddelbare følger af dårligt arbejdsmiljø er vi i de senere år i stigende grad blevet opmærksom på langtidsvirkninger af forhold på arbejdspladsen. Men herudover er folk i de senere år også blevet berettiget bekymrede over påvirkninger, der ikke alene går ud over den nulevende generation, men som også har virkninger på kommende generationer. Det drejer sig især om indvirkninger på den menneskelige arvmasse, medfødte deformiteter, spontane aborter og sterilitet.

Denne forespørgsel er rejst specielt i forbindelse med arbejdet med dataskærme. Om der i arbejdet med dataskærme ligger nogen hidtil ukendt fare, er der ingen der ved. En række tilfælde af aborter og misdannede børn hos dataoperatører har skabt en mistanke. Der er ingen af de undersøgelser, der hidtil er foretaget, der har kunnet bekræfte eller afkræfte, om der består en forbindelse mellem skærmarbejde og disse forhold, så indtil videre må vi lade tvivlen råde, og gravide bør fritages for arbejde med dataskærme.

[Taanquist]

Som nævnt har ingen undersøgelse dømt eller frikendt dataskærmene. Til gengæld har heller ingen undersøgelser været så omfattende, at man kunne drage nogen konklusion af dem, og derfor afventer vi også med interesse den undersøgelse, som HK har taget initiativ til, og som vil være langt mere omfattende end nogen tidligere undersøgelse.

Vi er ikke i tvivl om, at der bortset fra eventuelle strålingsfarer også er andre ulemper forbundet med arbejdet ved dataskærme, især hvis det udgør en væsentlig del af arbejdstiden, og her tænker jeg på ergonomiske problemer, synsproblemer, stressproblemer og andre psykiske problemer. Vi kan kun holde os underrettet om disse problemer ved en intensiveret forskning.

Vi er som nævnt flere gange, måske mange gange, blevet overrumplet af de farer, der var forbundet med nye produkter eller nye processer, og vi har ikke lagt tilstrækkelig vægt på skadelige fysiske og psykiske påvirkninger på arbejdsmiljøet, og det ønsker vi ikke at opleve igen. Vi må for fremtiden forlange fuld sikkerhed omkring nye arbejdsforhold, og derfor er vi også forslagsstillere til et beslutningsforslag om et teknologivurderingsråd, som netop skal beskæftige sig med disse forhold.

Vi er altså ikke instillet på at tage nogen chance i fremtiden. Det gælder ikke alene på dette område, men ved alle former for ny teknologi.

Der er i forespørgslen også nogle ligestillingsmæssige følger, som fru Jytte Andersen vil tage sig af.

Jytte Andersen (S):

I tusindvis af kvinder arbejder foran skærmterminaler daglig. Dette teknologiske vidunder, som på en lang række områder giver større arbejdsglæde og letter meget trivielt arbejde, er naturligvis en god udvikling for mange kvinder på arbejdsmarkedet. Men denne glæde overskygges for manges vedkommende af en angst og en frygt for virkninger på deres helbred og ikke mindst for virkninger på den kommende generations helbred.

Daglige arbejdsmiljøgener er også en del af hverdagen for mange HKere og specielt mange kvinder. Fysiske og ikke mindst psykiske lidelser er nemlig fulgt i kølvandet på

den såkaldte informationsteknologi: stresssymptomer, øjengener, hovedpine og nogle af de gener, som arbejdsministeren var inde på. Hos gravide kvinder med skærmterminalarbejde er frygten og angsten endnu mere udtalt på grund af usikkerheden om, hvilke konsekvenser skærmene kan have på det endnu ufødte barn, og frygten for aborter er også en realitet for mange gravide kvinder.

De hidtil kendte undersøgelser fra Sverige, USA og Canada viser, at der tilsyneladende ikke er en sammenhæng imellem skærmarbejde og aborter. Men kun tilsyneladende; frygten eksisterer faktisk hos mange, og jeg synes med rette. Derfor skal HK-Forbundet have tak og ros for den undersøgelse, som de nu vil sætte i værk med det formål at fjerne usikkerheden hos mange tusinde kvinder.

De ligestillingsmæssige konsekvenser er det naturligvis oplagt at få diskuteret. Det er helt overvejende kvinder, der er beskæftiget med den manuelle del af informationsteknologien, men hvad med den kreative del? Her er billedet et andet. Det er nemlig mændene, der har sat sig på den mere spændende og skabende del af arbejdsprocessen, og årsagen er helt klart, at mændene har en bedre uddannelsesmæssig baggrund for dette mere konstruktive arbejde. Vi skal derfor ikke som forespørgerne være kritiske over for udviklingen, men skal selvfølgelig sige, at det er en god udvikling, at meget rutinearbejde bliver fjernet. Men vi skal selvfølgelig også stille nogle betingelser til det arbejdsmarked, der kommer i kølvandet på informationsteknologien, for ellers vil det få nogle katastrofale følger for den i forvejen, må man sige, haltende ligestilling på arbejdsmarkedet.

For det første må vi fra socialdemokratiets side sige: uddannelse, uddannelse og atter uddannelse for mange kvinder. Det skal ikke alene være en uddannelse, som ruster kvinderne til manuel betjening, det skal også være en almen, bred uddannelse, som sætter kvinderne i stand til at vurdere disse nye hjælpemidler, og som giver dem en baggrund for også at være med i en mere kreativ del af arbejdsprocessen: udformning af programmer, planlægning af arbejdsprocesser samt ikke mindst styring af den fremtidige teknologi.

Over for frygten for den kommende generation, f.eks. kvinders mulighed for at gennemføre en graviditet og, som hr. Taanquist

[Jytte Andersen]

sagde, mænds mulighed for at avle børn bør vi også sætte ind med forebyggelse og modforanstaltninger. Her vil HK-undersøgelsen naturligvis give os et bedre fundament under det arbejde, der ligger foran os med at opstille de retningslinjer og sikkerhedsforudsætninger, vi naturligvis må stille for hele arbejdsmiljøspørgsmålet ved skærmarbejde.

Så kan man spørge, om de gravide kvinder og de mænd, som skal avle børn, har tid til at vente. I overgangsperioden, indtil vi får et reelt grundlag for at sætte de præcise krav op, synes jeg egentlig man bør kunne imødekomme kvindernes eget ønske om at blive fritaget for skærmarbejde og at opfyldelsen af dette ønske ikke må medføre en svækket position i øvrigt på arbejdsmarkedet.

HK har anvist den mulighed, at man laver lokale aftaler, og det synes vi i socialdemokratiet er en ganske udmærket løsning på problemet, sådan som det ser ud i øjeblikket.

Der eksisterer selvfølgelig også en tredje frygt, nemlig frykten for at blive overflødig på arbejdsmarkedet, og det er en frygt, der er en realitet for mange kvinder, fordi det netop er på mange kvindearbejdsområder, teknologien vinder frem.

Her må vi igen sige, at det er uddannelse, uddannelse og atter uddannelse, der skal til, men det er også tryktaftaler, sikkerhed for, at man ikke bliver gjort overflødig, men at man bliver rustet til at tage noget af det mere spændende arbejde, der følger med den ny teknologi.

Jeg vil til sidst sige til arbejdsministeren, at det ikke så meget handler om at sige, at kvinder må ruste sig; for os politikere må det til enhver tid handle om, at vi giver kvinder de nødvendige forudsætninger for at få den uddannelse, som sætter dem i stand til at blive på arbejdsmarkedet og gå ind i de nye jobfunktioner, og jeg synes ikke, den nuværende regering har været særlig behjælpelig med at skabe de uddannelsesmæssige betingelser, som er nødvendige for, at kvinderne i fremtiden kan blive på arbejdsmarkedet og også komme ind i de nye job.

(Kort bemærkning).

Elisabeth Bruun Olesen (VS):

Fru Jytte Andersen sagde, at tvivlen skal komme kvinderne til gode, sådan at kvinder, der er gravide, skal kunne fritages for deres

arbejde, og det giver jeg fru Jytte Andersen 100 pct. ret i. Men problemet er, at lokalaftaler ikke er tilstrækkelige, for der er mange steder, hvor man ikke vil være i stand til at forhandle sig frem til en lokalaftale, og det vil sige, at gravide kvinder de steder stadig væk skal sidde og arbejde foran skærmene. Derfor burde der fra centralt hold laves en aftale, så kvinderne kunne fritages for arbejdet. Det tager heller ikke højde for det andet problem, som både hr. Taanquist og fru Jytte Andersen var inde på, nemlig hvilken virkning det har over for mænd. Hvad med mændenes sæd? Kommer der aborter eller fosterskader på grund af dem, som vi har set inden for andre retninger? Det eneste rigtige og radikale ville selvfølgelig være, at hverken kvinder eller mænd, der overhovedet havde den tanke på et tidspunkt at få børn, måtte sidde og arbejde foran skærmene. Men det er vel for meget?

Bo Kristensen (KF):

Vi lever jo i et århundrede, hvor teknikken er kommet, og det er gået stærkt. Vi lever i et århundrede, hvor i begyndelsen 5 pct. af den danske befolkning var beskæftiget i erhvervslivet, mens det i dag er 50 pct. af befolkningen, der er beskæftiget i erhvervslivet. Det giver selvfølgelig nogle forhold, som må tages med i betragtning, når man ser på den teknologiske udvikling, som vi alle har været igennem. Det stiller også krav om, at vi kommer til at leve i et samfund, som kender baggrunden og vilkårene for den teknologi, som vi vil møde i stadig større omfang, og derfor er et af de punkter, som det er meget væsentligt at tage frem i forbindelse med teknologiuudviklingen, på hvilke måder vi i vores folkeskole og i vores uddannelsessystem i øvrigt sætter de unge i stand til at overskue den teknik, som vi får mere og mere af. Det drejer sig både om processtyringssiden, om datasiden, om skærmterminaler og om andre områder, hvor det er uhyre vigtigt, at vi sætter ungdommen i de yngre år i stand til at vurdere den teknik, man arbejder med.

Det er også vigtigt, når vi ser på disse forhold, at drage frem, at jo mere teknik, vi får, og jo mindre det danske samfund viser villighed til at være med i ny teknik, jo større risiko er der for, at vi indirekte bliver styret på verdenskortet af de store industrier.

[Bo Kristensen]

Det får altså os til at sige, at det bliver nødvendigt, at det danske samfund går med i aktiviteter inden for ny teknik for ikke at sakke agterud i den større dialog om den teknik, som bliver mere og mere betydende omkring os.

Derfor er det også af stor betydning, at regeringen har afsat 1,5 mia kr. til sit teknologiprogram, som sætter dansk erhvervsliv i stand til at følge med i udviklingen og til at skabe et bedre arbejdsmiljø, hvor ny teknik er i stand til at løse opgaverne på en helt anden måde, end vi hidtil har oplevet.

Noget af det, som allerede har været draget frem i debatten, er udviklingen fra de første skærmterminaler til i dag, hvor de bliver mindre og mindre udstrålende og mere og mere brugervenlige. Det taler netop for, at man på disse felter i højere grad går ind i en dialog, og at medarbejdere i højere grad via deres uddannelse bliver i stand til at vurdere, hvad det er for arbejdspladser, de bliver stillet over for, ligesom det bidrager til, at virksomhederne vælger det rigtige teknologiske udstyr til den udvikling, de er i.

Det får også betydning at se på, at de ting, der sker på arbejdspladserne med hensyn til ny teknik, i virkeligheden oftest skabes på psykologisk baggrund. For 5 år siden var skærmterminaler med grøn farve sagen. Pludselig kom der en formodning om, at den grønne farve var farlig, og derfor skiftede man skærmene ud til skærme, som gav et brunligt lys, og så troede man, at det var et bedre miljø. Men de to skærme er lige gode, og udstrålingen er lige stor eller lige lille, og det vil sige, at der i virkeligheden på arbejdspladserne er tendenser til at skabe forkerte rygter om den nye teknik og skabe utryghed, som ikke er begrundet.

Derfor er det også nødvendigt på baggrund af den hidtidige udvikling over for den kommende at se på de uddannelsesmuligheder, der er, og hvordan vi i ligestillingsdebatten kan være sikker på, at kvinderne er placeret på samme niveau som mændene. Igennem årene har vi jo haft nogle ligestillingsdebatter her i folketinget med krav om love og forordninger, som skulle give kvinderne en bedre placering på arbejdsmarkedet. Men jeg tror, at det på baggrund af den udvikling, vi har været igennem, er af større betydning, at erhvervskonsulenterne i folkeskolen og på vore mellemtekniske uddannel-

ser samt ligestillingskonsulenterne i arbejdsformidlingssystemet bibringer kvinderne en bedre forståelse af, at det ikke bare gælder om at kunne tæste ind på skærmene eller uddanne sig på et lavere teknisk niveau, men at det også gælder om at sætte sig ind i baggrunden for de forskellige teknikker for dermed at komme i en langt bedre position, end man er i i dag.

Hvis vi skal ud af den økonomiske krise, som det danske samfund er i, skal vi se på udviklingen i forhold til andre lande. Derfor bliver det mere og mere nødvendigt, at den ny teknik kommer ind i vores hverdag, og at det i virkeligheden er en nødvendighed, at vi hver især er i stand til at løse opgaverne og forstår at anvende denne teknik.

Der tales så ofte om, at man får rationaliseringer ved ny teknik, og det er også rigtigt, når det gælder de rutinemæssige opgaver, som så mange er sat til, men den rationalisering, som bliver resultatet af den ny teknik, betyder i virkeligheden, at langt de fleste får et mere nuanceret redskab og værktøj til beslutningerne, hvad enten det er i virksomhederne eller det er i den offentlige sektor. Hvad resulterer det i? At der skal foretages dybere analyser af et EDB-materiale end tidligere, hvor man skulle gennemføre en analyse med pen og blæk, og hvor mange mennesker havde siddet og slået små soldater på et stykke papir for at få samme resultat.

Derfor er det af stor betydning, at vores uddannelsesgrundlag forbedres, og at man på den måde udnytter den moderne teknik. Dermed får vi større ressourcer til at stå rustet i en konkurrence med udlandet, fordi det i virkeligheden er en situation, hvor vi går fra det rutineprægede arbejde over til et langt mere nuanceret arbejde med analyse af de produkter, som kommer ud af teknikken.

Når man ser Per og Poul bede far og mor om at anskaffe en mikrocomputer, mener jeg bestemt ikke, man skal være så bange for den udvikling, for det giver større forståelse i hjemmet for, hvad teknikken kan, hvordan den kan anvendes, og hvad der er baggrunden for den, og hjælper dermed til en bedre forståelse af den udvikling, den ny teknik kan give i fremtiden.

Jeg mener bestemt ikke, der kan være tale om, at vi isolerer familierne mere ved at arbejde med ny teknik specielt inden for skærmområdet. Jeg tror, at en lang række

[Bo Kristensen]

familier i nogle år ønsker adgang til at gøre familien så centreret om hjemmet som overhovedet muligt, også selv om man gerne vil bevare sin arbejdsplads i perioden. Dertil er det ganske udmærket at anvende hjemme-computerordninger, som kan lægge éns arbejdsdag så tæt på hjemmet som muligt, og det bliver ikke ringere af, at vi – efterhånden som vi får kortere og kortere arbejdstid, der netop begrundes i, at vi skal være mere til rådighed for familien i vores fritid – også her, hvor vi taler om arbejdsdag, får adgang til at være i hjemmet i de år, hvor man har mindre børn, og dermed får samling på familien i disse år.

Alt i alt må vi sige, at ny teknik ikke er noget, det konservative folkeparti ønsker at bruge som et skrækbillede; tværtimod er det et instrument til, at vi kan få et bedre arbejdsmiljø og kan få et samfund, hvor vi kan bruge vores tid langt mere fornuftigt end til at udføre fysisk arbejde på en arbejdsplads.

(Kort bemærkning).

Elisabeth Bruun Olesen (VS):

Hr. Bo Kristensen talte om de 1,5 mia kr., som er afsat til teknologiprogrammet. Så vil jeg lige pointere, at der af de 20 mill. kr., teknologirådet nu har uddelt til teknologiforskning, ikke er én eneste øre til forskning i de arbejdsmiljømæssige problemer i forbindelse med ny teknologi. Så det er på den måde, man har prioriteret det.

Hvad angår hjemmearbejdet, siger Bo Kristensen, at det er rart, man kan sidde derhjemme, for så kan man få noget mere fritid, især i de år, hvor børnene er små. Problemet ud over det, jeg allerede har sagt om hjemmearbejdet, er, at man slet ikke vil få nogen fritid, for når man sidder derhjemme med børnene, som så ikke skal på en daginstitution, vil det hele glide sammen i én pærevæling, og kvinden vil blive bundet til hjemmet 24 timer i døgnet. Hvad det betyder for kvindefrigørelsen, behøver man ikke at være specielt smart for at finde ud af. Det betyder alt andet lige, at kvinder vil blive langt mere afhængige af deres mænd. De vil ikke få nogen impulser udefra. De vil ikke have noget af betydning at bidrage med, når manden kommer hjem. Det vil betyde, at de f.eks. bliver mindre tilbøjelige til at frigøre sig fra et dårligt ægteskab.

Det vil også betyde, at lønnen daler. I USA har man allerede brugt det argument, at lønningerne godt kan være lavere for kvinder, der arbejder hjemme, fordi disse kvinder jo ikke har transportudgifter, og – siger man minsandten også – fordi de ikke behøver at klæde sig så pænt på.

Første næstformand (Knud Østergaard):

Også i denne kønsdebat er benævnelsen »hr. Bo Kristensen«.

(Kort bemærkning).

Bo Kristensen (KF):

Jeg synes, fru Elisabeth Bruun Olesen blander tingene noget sammen, for i relation til situationen med hjemmesyersker i 1950'erne kan jeg forstå Elisabeth Bruun Olesens betragtninger, men de er jo forsvundet i mellemtiden. Det, der her er sagen, er jo, at man, hvis man anvender hjemmecomputer og skærmterminaler, vil komme i en situation, hvor ingen kan tillade sig at være hjemme mere end 2 eller 4 år, fordi det kræver en efteruddannelse, hvis man skal være med i den nye teknik, og det vil sige, at man alligevel får det nære tilknytningsforhold til sin arbejdsgiver og dermed virksomheden, som man havde før.

En anden ting, som jeg bestemt synes må være interessant for fru Elisabeth Bruun Olesen, er, at det, at vi får teknikken til at fungere og har data og computer og skærmterminalløsninger, vil resultere i, at det ikke bliver nødvendigt at skabe så store virksomheder, som vi har set igennem 1960'erne og 1970'erne, fordi mindre enheder så vil kunne klare deres omkostninger på et langt lavere niveau, og det må da interesse fru Elisabeth Bruun Olesen på baggrund af, hvordan de store grimme virksomheder i det danske samfund ellers bliver omtalt.

Første næstformand (Knud Østergaard):

Ja, det hedder »fru Elisabeth Bruun Olesen«.

(Kort bemærkning).

Elisabeth Bruun Olesen (VS):

Til hr. Bo Kristensen: det ville blive de rutineprægede funktioner, som skal udføres af kvinderne i hjemmet, og disse rutinepræ-

[Elisabeth Bruun Olesen]

gede funktioner behøver man ikke megen efteruddannelse til, så resultatet vil blive den fleksible kvinde, der sidder og arbejder hjemme hele sit liv. Man kan risikere at opleve en udvikling i den retning, at al den slags arbejde efterhånden vil være hjemmearbejde. Samtidig vil man kunne risikere, at lønnen også falder for dem, der ikke arbejder derhjemme, men arbejder på hovedkontoret, for de vil hele tiden have den trussel hængende over sig, at man sender arbejdet hjem, hvis de ikke makker ret, og hvis de stiller for store krav til lønnen. Så man kan risikere i fremtiden, at der ikke bliver noget fuldtidsarbejde uden for hjemmet at få. I dag har vi en udvikling i Sverige, hvor det faktisk er svært at få et fuldtidsarbejde for en kvindelig HK'er på grund af deltidarbejdet. Man kan frygte – jeg siger ikke, det bliver sådan – at den udvikling vil ske inden for hjemmearbejdet for kvinder.

Første næstformand (Knud Østergaard):

Hr. Bo Kristensen for endnu en kort bemærkning.

(Kort bemærkning).

Bo Kristensen (KF):

Jeg synes, fru Elisabeth Bruun Olesen glemmer, at teknikken i 1930'erne holdt i 20–25 år, i 1950'erne holdt i 10–15 år, i 1970'erne holdt i en 5–10 år og her i 1980'erne vel er nede på, at den skal skiftes ud igen efter 5–7 år, så det er ikke et helt liv. Der sker teknologiske udskiftninger i et helt andet tempo, som gør det nødvendigt, at der er en sammenkædning imellem virksomheden og den enkelte lønmodtager, også i det tilfælde, vedkommende sidder hjemme.

Hvad angår spørgsmålet om fuldtidsjob for HK'ere i Sverige, kunne det tænkes, at man havde nogle særlige arbejdsmarkedsforhold i Sverige, som gjorde, at det kostede ekstra for de virksomheder, der havde fuldtidsbeskæftigede.

Første næstformand (Knud Østergaard):

Fru Elisabeth Bruun Olesen for en kort bemærkning, og derefter vender vi tilbage til ordførerrækkefølgen.

(Kort bemærkning).

Elisabeth Bruun Olesen (VS):

Nu taler hr. Bo Kristensen om, at teknologien udvikler sig meget hurtigere nu, og at man derfor hurtigere skal have efteruddannelse. Dertil vil jeg sige, at efteruddannelse til at betjene og indtaste på ETB-apparat ikke tager ret lang tid; på nogle kurser tager det 3 dage, på nogle 1 dag og på nogle en uge, alt afhængig af kursets størrelse og omfang. Så det er ikke meget efteruddannelse, de kvinder skal have. De skal hvert 5. år på sådan et efteruddannelseskursus i 3, 5 eller 10 dage; så kan de fortsætte med at sidde derhjemme. Det er det, der bliver virkeligheden.

Hanne Severinsen (V):

Når man ser på selve ordlyden af forespørgslen, synes jeg, det kunne være en meget nyttig debat, men når man så hører forespørgeren komme med sit sortmaleri, synes jeg, det er helt trist, at vi ikke fik en debat, dengang man skulle indføre ilden som teknik, for så går jeg ud fra, at vi også havde fået en fantastisk debat om, hvor forfærdelige følger det hele kunne få.

Det er nok rigtigt, at dette her er noget, der optager befolkningen meget, og jeg tror også, at det er nyttigt, at vi debatterer, hvad der kan ske både på det ligestillingsmæssige, på det beskæftigelsesmæssige og det arbejdsmiljømæssige område. Jeg vil tillade mig at tage det i omvendt rækkefølge, nemlig først arbejdsmiljøet.

Det er klart, at den ny teknik både kan betyde gode og dårlige udviklingsmuligheder, alt efter hvordan vi anvender den; sådan har det altid været med ny teknik. Som vi har været inde på tidligere på dagen, da vi diskuterede arbejdsmiljø, er det jo en god ting, at industrirobotter overtager meget dårlige job, som også kan være livstruende. Det er også en god ting, at det sker inden for kontorsektoren, for selv om det måske ikke er livstruende job, der forsvinder dér, er der i hvert fald mange job, der har været kedelige registreringsopgaver, opgaver med at skrive breve om, opgaver med at redigere ting, som kan gøres meget nemmere på en tekstbehandlingsmaskine.

Der er mange gode ting ved teknikken, men det er klart, at der også er nogle, som frygter, hvad der sker; nogle får hovedpine,

[Hanne Severinsen]

andre er bange for, at der er risiko for abort. Der har været en hel del diskussion om og undersøgelser af, hvad det betyder, når man ser meget på en skærm. Rent øjenmæssigt sker der ikke noget, men man kan jo godt få hovedpine, hvis man f.eks. sidder et sted, hvor man ikke har sørget for, at der er ordentlige lysforhold. Man kunne i det hele taget godt organisere arbejdet bedre nogle steder, man kunne også have et bedre kontormiljø, hvor man havde sørget for ordentlig luftfugtighed, og der er i det hele taget mange ting, man bør tænke på i et kontormiljø.

Hvad angår selve spørgsmålet om, hvorvidt der består en strålingsfare, har det ikke været muligt hidtil at finde belæg for det, men så længe der er folk, der er bange for det, mener jeg også, det er vigtigt, at man undersøger, om der virkelig skulle være en sådan strålingsrisiko, selv om jeg stiltfærdigt må sige, at vi vel så også må til at forbyde gravide at se TV derhjemme. Når skærmarbejde opleves som stressende, tror jeg det ofte skyldes, at det er et stillesiddende og dårligt arbejdsmiljø, man har på arbejdspladsen, og at det er det, man skal gøre noget ved.

Hvad angår det beskæftigelsesmæssige, er det givet, at der på nogle områder vil kunne nedlægges job. Det er klart, at man ikke længere behøver at sidde og registrere og kigge i kartoteker, når man har fået en ny teknik, der kan gøre det på en helt anden og bedre måde. Men det betyder jo netop, at man også bliver i stand til at gøre nogle andre ting, man bliver i stand til at udføre nogle mere kreative job. Det kræver ganske vist omskoling og efteruddannelse, og det bør virksomhederne selvfølgelig i høj grad tilbyde deres medarbejdere.

Men vi skal være opmærksom på, at det altid har været sådan, at ny teknik kunne bruges på to måder: man kan bruge ny teknik til at overflødiggøre mere rutinemæssige opgaver – og det er i sig selv udmærket – men man kan også bruge ny teknik til at løse nye opgaver, som man ikke før var klar over at der var mulighed for at løse.

Hvis man kun i dag skulle beskæftige sig med det forbrugsmønster, vi havde for 50 år siden, og havde de maskiner til rådighed, som vi har i dag, ville der næsten ikke være noget arbejde til os, men det er der trods alt alligevel, og det skyldes, at vi beskæftiger os

med andre ting; det er andre opgaver, vi nu har job til at løse.

I et land som Japan, hvor man jo har været forrest i udviklingen, hvad angår hele datateknikken, er der faktisk sket det, at der i løbet af de sidste ti år er blevet skabt 4,8 millioner nye job, og det er selvfølgelig ikke job, som man havde forestillet sig for 10 år siden, men det er job, der er blevet mulige, fordi udviklingen gør, at man kan løse nogle nye opgaver.

Så er der spørgsmålet om ligestilling. Det er desværre en kendsgerning, at kvinder har en tendens til at støde ind i områder, hvor den ny teknik overflødiggør deres job. Og det betyder også, at der er et reelt ligestillingsproblem, hvis vi ikke kan få pigerne motiveret til også at søge nogle andre job. Der er desværre også en tendens til nogle af de steder, hvor den nye teknik er indført, og hvor kvinderne er med, at det kun er de mere rutineprægede opgaver, de får, og så snart jobbene bliver mere kreative, synes mændene også, de er interessante, og sætter sig på dem.

Dette her er ikke bare et spørgsmål om at sige, at kvinderne nu skal prøve at søge noget andet. Det er selvfølgelig et holdningsmæssigt problem; vi må simpelt hen prøve at motivere pigerne til det, men vi skal selvfølgelig også gøre noget. Vi skal virkelig gøre en indsats for at sige til de unge piger, at de skal prøve at komme med; vi skal sørge for inden for hele uddannelsessystemet at oplyse om de muligheder, pigerne har, og vi skal sørge for, at der er ligestillingskonsulenter inden for hele arbejdsformidlingsområdet, sådan at vi i højere grad får kvinderne over i de job, som der er fremtid i.

Jeg tror også, det af en anden grund er vigtigt, at kvinderne er med, for netop den ny teknik kunne godt have brug for, at der var nogle kvinder med til at udforme, hvad den skal bruges til, sådan at vi måske også får den gjort mere menneskelig. Jeg har i øvrigt selv den private teori, at grunden til, at mange piger kun søger ud i de traditionelle job, er, at vi kunne trænge til at gøre hele vores arbejdsmarked mere familievenligt. Det er nemlig karakteristisk, at typiske kvindefag også er fag, hvor man kan have fleksible arbejdstider. Det kunne vi godt bruge på det øvrige arbejdsmarked, så det både for kvin-

[Hanne Severinsen]

der og mænd var muligt at kombinere familieliv og arbejdsliv.

I den forbindelse er det måske også vigtigt, at vi får EDB ind i skolerne på en sådan måde, at pigerne vænner sig til, at det er noget, som indgår i den almindelige undervisning. Det er ikke noget, man kan gøre fra den ene dag til den anden, for der er simpelt hen et lærerkapacitetsproblem, men ganske snart håber jeg, det vil blive sådan, at EDB og data er noget, som er et almindeligt redskab, som pigerne er med på lige fra starten. I dag ser man måske lidt anderledes på det, og dér tror jeg også det er vigtigt, at man har fundet en løsning som det forsøg, man har lavet med datastuer, hvor kvinderne kan få mulighed for at komme på deres egne betingelser og se, at der her er noget, man kan bruge. Jeg tror oven i købet, at man dér opdager, at den ny teknik kan bruges på en meget mere praktisk måde, for mange kvinder er ret resultatorienterede i deres måde at håndtere den slags maskiner på, hvor drengene i skolen i højere grad har en tendens at betragte det som et interessant spil.

Vi har brug for en diskussion om, hvad der sker, når disse skærmterminaler måske kommer ud i hjemmene. Jeg er absolut indstillet på, at vi skal gøre noget for at forhindre, at vi får isoleret kvinder rundt omkring i små lejligheder. Derfor er det også vigtigt, at vi prøver at se på vore byplanmæssige problemer; vi burde måske have udformet vores boligmiljøer på en anden måde. Vi kunne måske også have brug for at diskutere, om man kunne skabe mindre virksomheder, for det spændende ved den ny teknik er jo, at den også giver gode muligheder for mindre virksomheder; den giver gode muligheder for decentralisering; den giver gode muligheder for, at vi får en udvikling, som mange netop ønsker. Det er i virkeligheden mest op til dem, der bruger teknikken, hvordan den skal bruges; det er ikke sådan, at vi på forhånd skal beslutte os til, at udviklingen nok er forfærdelig. Jeg synes, det er meget forkert, når netop fru Elisabeth Bruun Olesen tager fat i den ende, at det hele nok går forfærdeligt. Det kan også godt være, det går godt. Vi skal bare være opmærksom på, hvilke udviklingsmuligheder der er gode, og hvilke udviklingsmuligheder vi gerne vil prøve at hæmme. I hvert tilfælde synes jeg, at man som optimist

burde sige, at problemer jo også kan være en udfordring.

Lilli Gyldenkilde (SF):

Vi ved alle sammen, at vi står midt i en teknologisk revolution, og denne revolution skaber altså nogle problemer. Vi behøver ikke at låse os fast i, om den skaber arbejdsløshed, for fakta er, at vi har en stor arbejdsløshed, og at vi har en teknologisk udvikling, som selvfølgelig vil bortrationalisere nogle folk, så lad os dog i hvert fald lade det være konstaterbart; så har vi måske et bedre udgangspunkt at diskutere videre ud fra, for ellers står vi bare og slår hinanden i hovedet med, om det skaber arbejdsløshed eller ej. Der er problemer nok endda med arbejdsløsheden.

Det er ingen hemmelighed, at alle fagforeninger med respekt for deres medlemmer forsøger at indgå aftaler på virksomhederne om, hvilke faggrupper der skal bruge den nye teknologi. Dette medfører nu også nogle ganske gode slagsmål mellem grupperne. Som eksempler skal jeg blot nævne typografer, litografer, journalister og HKere. Disse grupper sidder i mange problemer med hensyn til, hvem der skal bruge den nye teknologi.

Det overordnede for dem er dog heldigvis, at de er enige om, at arbejdstiden skal sættes ned, og det er altså tragisk, at vi her i landet ikke alle sammen kan indse, at der fremover ikke vil være arbejde til alle, såfremt vi fastholder den lange arbejdstid.

Når jeg indleder med at tage fat i dette punkt, er det, fordi det er lykkedes de bestemmende i dette land at føre kampen over i fagbevægelsens egne rækker, og man skal være klar over, at det er lykkedes for dem. Nu sidder man dér og slås om jobbene, fordi der er stor arbejdsløshed. Det er trist, men sådan er det altså gået. Det er det ene, jeg skal sige.

Det andet angår ligestillingen i forbindelse med indførelsen af ny teknologi. Det er jo et problem, der ikke kan løses af kvinderne alene. Mændene må indse, at de også må være med til at kæmpe for ligestilling, og i den sammenhæng kan vi altså ikke bruge f.eks. hr. Bo Kristensens ordførertale til ret meget, for den handlede om, at kvinderne bare skulle hjem.

[Lilli Gyldenkilde]

Herindefra skal vi nok ikke vente forståelse for disse problemer fra flertalles side i øjeblikket. Det synes jeg ses klart bl.a. af det forlig, som det radikale venstre uhyggeligt nok måske lægger stemmer til i løbet af den kommende uge, hvor de arbejdsløse kvinder sættes på en mindre arbejdsløshedsunderstøttelse. Det vil jeg ikke undlade at tage op også i denne forbindelse; 70 pct. af de langtidsledige er faktisk kvinder.

Det, der må til, hvis kvinderne ikke på mange måder skal sendes væk fra arbejdsmarkedet, er, at vi kommer i gang med en positiv særbehandling for kvinder, og jeg skal senere vende tilbage til, både hvad fru Jytte Andersen og hvad arbejdsministeren i den forbindelse ikke sagde.

Vi må i gang med kønskvoteringen, og det må ske både på uddannelsessiden og på arbejdsmarkedet, ellers ryger kvinderne uvægerlig bag af dansen. Vi ved, hvor kvinderne hovedsagelig er ansat i øjeblikket – det er i lavtlønnede ufaglærte job i den private sektor, og jobbene i den sektor rationaliseres og teknologiseres væk i disse år. Antallet af job svarer ikke til antallet af arbejdere, og intet tyder på, at det ændres i det omfang, der er brug herfor.

I den offentlige sektor er billedet omtrent det samme. Kvinderne er ansat nederst i pyramiden i de dårligst betalte job, der ikke kræver nogen eller kun en meget kortvarig uddannelse. Også her koges der ned i disse år, og antallet af job vil ikke blive forøget, snarere tværtimod.

Hvad angår arbejdsløshedstallet, er kvindearbejdsløsheden stigende, og helt grotesk bliver det, når vi ser på tilgangen til arbejdsmarkedet de kommende år – dér vil kvinderne simpelt hen udgøre 75 pct. af tilgangen på de 175.000, man regner med. Regeringens egne prognoser regner med, at vi i 1990 stadig væk har 250.000 arbejdsløse.

Der er ikke nogen enkle løsninger på disse problemer, men jeg synes, det er nødvendigt at sige, at en af hovedforudsætningerne for, at teknologien ikke skal komme til at spille en dårlig rolle, bl.a. er, at vi får arbejdstiden sat ned, samt at vi får uddannelser i gang for kvinderne, og at vi får det via kønskvotering – der er ingen vej udenom – og at vi får nogle flere ligestillingskonsulenter. Det er nogle af de ting, der skal til.

Derfor var jeg lidt glad for, at ikke mindst fru Hanne Severinsen skabte stor afstand – heldigvis – til det, hr. Bo Kristensen sagde, bl.a. ved at nævne, at der måtte nogle særforanstaltninger til, og at kvinderne måske ikke ligefrem skulle sidde derhjemme alene og passe terminalen.

Jeg så i går et billede, der forestillede en kvinde, som havde fået opstillet en skærm og et tastatur i sit hjem. Hun sad yderligt på stolen; hun så på skærmen og tastede med den ene hånd og havde et barn i den anden, og bag hende sås en lille, betuttet dreng, der tydeligt krævede hendes opmærksomhed her og nu. Det er jo et typisk billede af, hvad der i virkeligheden venter mange kvinder, hvis de ikke siger nej til at blive vores tids hjemmesygeplejersker med alle de ulemper, det medfører. Hvordan i alverden skal man sikre, at en sådan kvinde får et ordentligt arbejdsmiljø i hjemmet, gode sociale kontakter med andre voksne mennesker og en ordentlig løn, når der ikke er nogen arbejdskammerater at stille disse krav sammen med? Det er klart, at det kan hun ikke. Så kan hun ifølge hr. Bo Kristensens indstilling få lov at luften sig hvert fjerde år på et ottedageskursus, hvor hun kan lære at trykke på en anden måde på duppeditterne. Det er altså tilbuddet fra de konservative. Gud ske lov var der altså nuancer i, hvad venstre sagde på dette punkt.

Jeg skal ikke undlade at sige to ord om, hvordan i alverden man vil forebygge arbejdsmiljøskader, hvis det bliver en sådan arbejdssituation, man kommer ind i. Man har nævnt, at et sådant arbejde kan give hovedpine, anspændthed i musklerne, trætte, tørre øjne og flimrer for øjnene. Det er i meget vid udstrækning stresssymptomer, og vi ved en hel masse om, at stresssymptomer virker på abortantallet. Derfor gælder det altså bare om at få sammenskruet de oplysninger, man har; så vil man se, at det er stressfaktoren i dette her, der er den største fare. Derfor bør man altså gøre noget ved det. Jeg skal heller ikke undlade at sige tak til HK, fordi de i hvert fald prøver på at lave en ordentlig undersøgelse af dette her. Men det er lidt beskæmmende, at de bud, vi har hørt indtil nu i dag, ifølge arbejdsministerens egne ord har været, at kvinderne skal have en fortrinsstilling. Det er rigtigt, og jeg er enig. Men hvordan bliver der ikke snakket

[Lilli Gyldenkilde]

om. Vi skal vejlede, vi skal oplyse om, at de skal gå ind i nogle andre uddannelser. Ja men det har vi gjort i årevis; i årevis har vi kørt den linje fra folketingets side. Jeg husker, at vi i 1978 første gang stillede forslaget om, at vi bliver nødt til at kvotere, for vi kunne jo se udviklingen, og i dette tilfælde har jeg været ked af, at jeg har fået ret. Udviklingen er gået den vej, sådan at vi stadig væk står og råber, at vi må gå ind i kønskvo- teringen. Jeg er egentlig ked af at sige det, men jeg synes, jeg er nødt til at sige, at fru Jytte Andersen var indstillet på, at der måtte gøres noget på dette område – det samme var fru Hanne Severinsen, og det samme har ligestillingsrådet været – og vi kan godt ride op alle de problemstillinger, der ligger i det her, men bud på, hvordan vi skal gøre ud over at oplyse og vejlede, er der rent faktisk ikke. Hvorfor stiller man ikke et konkret krav og siger: godt, nu har vi vist, at vi har nogle gode erfaringer med de 14 ligestillings- konsulenter, vi har ansat her i landet. Det må være muligt at ansætte yderligere 14 og derved få en dobbelt effekt af det, for ellers kommer vi jo aldrig ud af den situation, vi er i. Der er brug for flere ligestillingskonsulenter. Jeg havde håbet, at det var en af de mindste ting, man kunne tage frem i denne sammenhæng. Det var det desværre ikke, men vi kan jo håbe på, at man kan råbe så højt og så længe, at det til sidst lykkes at få det gennemført.

Det næste, der har været tale om, er disse datastuer. Jeg synes også, det er rigtigt og vigtigt, at den skærmskræk, nogle mennesker har, bliver taget væk, og dermed har jeg forhåbentlig også for Gud ved hvilken gang sagt, at vi ikke er teknologistormere i SF. Det er vigtigt, at den skærmskræk kommer væk, og derfor er det udmærket, at man kan gå ind og prøve at sidde og trykke på disse duppeditter og lave kurver, og hvad ved jeg, men det er ikke nok. Hvis de datastuer skal blive til noget fornuftigt, skal man også lære noget om, hvordan man programmerer, og hvem det er, der gør det, så man får lyst til også at beskæftige sig med den side af det. Endvidere må vi få nogle oplysninger frem om, hvordan vi kan indrette et arbejdsmiljø, så vi ikke sidder og får flimren for øjnene, hudslæt og alle de stresssymptomer, som er en følge af, at man sidder for længe ved skærmen. Hvis sådan nogle ting kommer ind

i det, kan der blive ræson i det, men hvis det bare kommer til at fungere på den måde, at det bliver reklame for hele EDB-halløjet, og at vi skal ud at konkurrere med USA og Japan, og hvad ved jeg – den nye teknologi er jo vor tids Messias – så giver jeg ikke ret meget for det, for så bliver kvinderne i den fastlåste position, hvor de bare sidder og trykker på nogle nye knapper, hvor de tidligere skrev på en skrivemaskine.

(Kort bemærkning).

Hanne Severinsen (V):

Jeg synes, det er en lidt forenklet problemstilling at forestille sig, at fordi det har været en succes med 14 ligestillingskonsulenter, vil vi få dobbelt succes med 28. Jeg tror, at det, vi har brug for, er en debat om det, og, som jeg nævnte, at vi får gjort hele arbejdsmarkedet mere familievenligt og mere fleksibelt, for det, kvinderne faktisk vælger sig ind på, er nogle af de arbejdsområder, hvor de ved at de kan kombinere de to ting, for det vil de nemlig.

Så siger fru Lilli Gyldenkilde, at det var godt, at jeg i det mindste var enig, når det gælder det med skærmterminaler, og det er også rigtigt. Jeg synes bestemt ikke, at tanken om damen, der sidder dér bag skærmen med børnene bagved, er nogen rar tanke, og jeg tror heller ikke, det vil være særlig godt for ligestillingen, eller at ret mange kvinder vil vælge det, men hvorfor vil de ikke det? Det er jo også et spørgsmål om både vores familiemønster og vores boligkvarterer. Det er klart, at det ville være sjovere at sidde derhjemme, hvis man havde et udmærket sted at bo og en masse mennesker omkring sig, men hvis man sidder i en 1/2 værelses lejlighed med to børn, er det ikke spor morsomt. Det har altså også noget at gøre med, hvilke miljøer vi har skabt, hvilket familiemønster vi har, og hvilke nabofællesskaber vi har. Og jeg synes ikke, man må være blind for, at der kan være mange gode ting ved, at teknikken fører til mere decentrale arbejdspladser; om det så lige akkurat skal være derhjemme i dagligstuen, kan diskuteres. Det kommer meget an på, hvordan dagligstuer i fremtiden vil blive brugt. Det kan jo være, vi får så megen fritid, at der vil foregå mange aktiviteter, og så behøver det ikke at være helt så slemt,

[Hanne Severinsen]

som hvis man sidder i den lille lejlighed og er helt isoleret.

(Kort bemærkning).

Jytte Andersen (S):

Jeg er lidt ked af, at fru Lilli Gyldenkilde ikke fik mine to væsentligste pointer i det, jeg sagde, med, nemlig at vi var kommet over den fase, hvor vi beskæftigede os med analysen, og var kommet til den konklusion af analysen, at uddannelse faktisk er en nødvendig forudsætning for, at netop kvinderne kan tage del i de nye arbejdspladser i de mere kreative og skabende funktioner, at kvinderne kan være med til at planlægge, kan være med til at styre, kan være med i indflydelsen på selve samarbejdsrelationerne og samarbejdsprocesserne. Det mener jeg er en væsentlig ting at få understreget i forhold til, hvad det er for en uddannelse, der skal stilles til rådighed for kvinder. Det skal nemlig ikke kun være den uddannelse, der handler om en manuel betjening, men også en uddannelse, der handler om at gøre dem i stand til at vurdere, at dette er et arbejdsredskab, som kan bidrage til, at arbejdet på arbejdspladserne bliver sjovere, bliver mere spændende; der kommer større udfordringer i det.

Det var den ene pointe. Den anden pointe var det med sikkerheden, hvor vi har den opfattelse, at når mange gravide kvinder er nervøse og bange, må man kunne imødekomme dem på den måde, at man sikrer, at de kan blive fritaget for terminalarbejde, uden at de bliver svækket på arbejdsmarkedet i øvrigt, og det må under alle omstændigheder være et aftaleforhold mellem arbejdsgivere og arbejdstagere.

Det mener vi er to afgørende ting med henblik på at få skabt en situation, der ikke har de ligestillingsmæssige og beskæftigelsesmæssige konsekvenser, som denne forespørgsel handler om.

(Kort bemærkning).

Elisabeth Bruun Olesen (VS):

Jeg vil give fru Jytte Andersen ret i, at uddannelse er en absolut forudsætning, og at kvinderne skal have uddannelse ikke blot i, hvordan man trykker på knapperne, men selvfølgelig også i, hvad de betyder, og hvilken samfundsmæssig betydning det har.

Men det var ikke det, jeg kom herop for at sige. Jeg har siddet og skrevet ned, hvad alle ordførerne har sagt, og de har simpelt hen sagt, at ligestillingskonsulenterne skulle gøre, ja, jeg ved ikke hvad, de skulle gøre utrolig meget. Det handler om 14 kvinder. Alle ordførerne fra de borgerlige har snakket om det, og den eneste konklusion, man kan drage af, at man mener, de skal gøre så meget, må da være, at man ansætter nogle flere. Hvordan 14 kvinder skal kunne overkomme at lave det, som de borgerlige mener de skal gøre, er noget af en gåde for mig. Lad os da i det mindste konkludere, at vi ansætter nogle flere.

(Kort bemærkning).

Lilli Gyldenkilde (SF):

Jeg synes også, det var en mærkværdig argumentation, fru Hanne Severinsen brugte. Efter at have holdt en forholdsvis positiv tale om, at vi skal gøre noget ved disse problemer, kan jeg ikke helt forstå, at man skal gøres til grin, fordi man siger, at nogle flere ligestillingskonsulenter, vil hjælpe på problemerne. Det er det helt givet at de vil. Hvis I vidste, hvor de 14 ligestillingskonsulenter, vi har, er bebyrdet med arbejde! De kunne sagtens ude i hvert eneste amt bruge én mere og dermed opsøge nogle flere kvinder og støtte dem, tilskynde dem til at søge ind i de ultraditionelle erhverv, som vi jo godt ved de skal ind i. De kan ikke ende med at sidde og trykke på duppeditter alle sammen. Vi skal langt videre, vi skal også ud uden for skærmene, og det er klart, at får man fat i nogle flere, vil det betyde, at man kan råde og vejlede og få dem over i nogle andre tiltag. Det var det ene, jeg ville sige.

Det andet er til fru Jytte Andersen: jo, jeg forstod da godt de to pointer omkring uddannelsen, for det har vi været enige om i årevis, og det har vi sagt i alle de år, jeg har været herinde. Vi har også støttet, at kvinderne skal kunne fritages for deres arbejde, hvis de sidder med disse ting, så her er vi fuldstændig enige.

Det, jeg var ked af, var manglerne. Når man ikke snart dertil, hvor man siger: skal der laves positive særforanstaltninger for kvinder – og det er vi jo mange der mener at der skal – så mener vi godt nok noget forskelligt med det, og jeg hører til dem, der

[Lilli Gyldenkilde]

siger: ja men så må vi ind at kvotere på uddannelserne. Der er jo ikke uddannelsespladser nok, det er det, der er problemet. Hvis der virkelig var fri adgang til alle uddannelser, så ja til den model med bare at sige: uddannelse! – og så forsøge at få dem skubbet ind, men det er der ikke, og kvinderne går bag af dansen både i uddannelsessystemet og i beskæftigelsen i disse år, fordi vi ikke kan sanse at tage os sammen og sige: nu må vi tage hånd om det, og så må vi til at kvotere.

Lone Dybkjær (RV):

Det er lidt underligt at komme op som ordfører midt i denne debat, må jeg nok sige, men det er, som om – uden at jeg i øvrigt havde tænkt mig at komme ind på det – der er nogle grundlæggende faktorer, som vi slet ikke har med. Det handler også om nogle forestillinger omkring kønnene og om nogle magtkampe på arbejdspladserne. Det er slet ikke med, og det løses ikke ved ligestilling. Jeg synes, det set fra et HK-synspunkt var en meget uheldig udtalelse, der kom forleden dag, men at lade, som om der ikke er nogen kulturelementer i det her, er at gå forkert af nogle ting. Og så har vi det store problem, at alle kvinder indtil videre ikke er enige – hvis vi var det, klarede vi det nok – og det skyldes netop hele denne forestilling om, hvordan man optræder som rigtig kvinde. En af grundene til, at der er en lang række kvinder, der overhovedet ikke vil gå ind i mandefagene, er, at de ikke kan identificere sig som kvinder i dem, og de kan ikke få mændene til at identificere dem som kvinder. Jeg mener, det er noget grundlæggende. Det er klart nok, at vi godt kan doble op på ligestillingskonsulenter og alt muligt andet, men det er nogle langt, langt dybere ting, vi er nødt til at tage fat på, hvis vi overhovedet skal ændre på disse forhold, og derfor føler jeg mig lidt underlig ved at komme op midt i dette, fordi jeg synes, det er en debat, der på en eller anden måde kører fuldstændig på overfladen i forhold til de kulturelle ting, der ligger neden under alt dette, og som er noget helt fundamentalt.

Jeg vil tage fat på min ordførertale trods alt, for vi skal jo være færdige, og så vil jeg starte med fru Elisabeth Bruun Olesen.

Jeg regner bestemt ikke mig selv for den store teknologibegeistrede person, og jeg vil

også sige, at i visse sammenhænge har jeg meget stærkt fået skyld for det modsatte, men når fru Elisabeth Bruun Olesen beskriver problemerne med bibliotekerne og Danmarks tekniske bibliotek og deres EDB-system på bibliotekskort og sådan noget, så må jeg sige, at hun ikke har oplevet mine børns kampe med de nuværende bibliotekssystemer og bibliotekets kamp med at få registreret, om der afleveres eller ikke afleveres, opkræves eller ikke opkræves, hvornår der opkræves forkert, og hvornår der ikke opkræves forkert. Det er ikke så enkelt, som det fremstilles. Det kan godt være, at lidt EDB hist og pist kunne hjælpe på nogle ting; de nuværende systemer er i hvert fald ikke geniale.

Jeg har tænkt mig at sige lidt om det, der stod i overskrifterne, som jeg oplever som ny teknologi, beskæftigelse, ligestilling og arbejdsmiljø, specielt selvfølgelig i relation til informationssektoren, og dér skal min første bemærkning være – den kan godt bære en lille smule ved til den tidligere diskussion – en sætning, som kom i et af papirerne fra kvindekongressen i 1980. Der står:

»Teknologien er både et middel til ny velstand og et instrument til social forandring.«

Det er sådan set det, det handler om. Teknologien har givet ny velstand, og samtidig har den lavet en social forandring. Det kan man så følge op med, at teknologien aldrig er neutral. Den er altid til gavn for nogle, ligegyldig for andre og til skade for atter andre. Det har vi set meget klart, f.eks. på ulandsområdet, hvor det er helt givet, at meget af den teknik, vi har indført, har ført til en ny social lagdeling. Den er naturligvis også – og det skal kobles sammen med det, jeg sagde tidligere – med til at lave de sociale forandringer og skabe de særlige problemer, som vi får, når vi indfører ny teknologi i Danmark.

Hvis vi så kigger på den anden overskrift, der er »Teknologi og beskæftigelse«, så sagde fru Lilli Gyldenkilde meget firkantet, at teknologi skaber arbejdsløshed, det ved vi. Nej, vi ved, at job forsvinder, men spørgsmålet er, om der opstår nye job. Det kan man jo godt kalde, at teknologi skaber arbejdsløshed, men jeg synes, det er noget for firkantet, og det, jeg synes man virkelig burde diskutere, er, om samfundet er i stand til at tage de strukturforandringer, som den meget hastige indførelse af ny teknologi – og den er jo gået

[Lone Dybkjær]

stadig hurtigere – indebærer. Kan vi overhovedet magte den omstilling og omskoling, der skal til, for at vi kan klare den ny teknologi uden stor arbejdsløshed undervejs, uden at der bliver stor overgang mellem det ene arbejde og det andet arbejde? Det er det, jeg synes det er vigtigt at arbejde med fremfor firkantet at sige: det skaber arbejdsløshed. Job forsvinder, og nye opstår, og det drejer sig om, at vi får en omskoling også til det. Man må sige, at på det private plan har f.eks. teknikere og økonomer inden for informationssektoren kunnet arbejde fremragende sammen, men jeg synes nok, at på det overordnede samfundsmæssige plan har vi ikke haft noget fornuftigt samarbejde mellem teknikere og økonomer og for den sags skyld andre faggrupper, derfor også de forslag af forskellig art om teknologinævn, teknologivurdering og den slags, der ligger i folketinget.

Det er jo netop, fordi vi har manglet disse sammenhænge, at vi ikke har kunnet få en lidt mere kvalificeret diskussion om, hvad det egentlig er, der skal til, når vi nu har denne stærke forandring i samfundet; for blot at sige, at der ikke er noget, der hedder teknologisk arbejdsløshed, er selvfølgelig også alt for firkantet. Derfor tror jeg, at vi i forbindelse med det videre arbejde her i folketinget har gavn af, at vi får lavet nogle forslag om, hvordan vi håndterer denne samfundsudvikling sammen med beskæftigelse-situationen, når vi indfører ny teknologi.

Så er der spørgsmålet om teknologi og ligestilling, og her synes jeg, man har fokuseret meget på spørgsmålet om det kønsopdelte. Jeg synes også, man skal fokusere på det jobopdelte, altså at nogle job bliver med krav om meget store kvalifikationer, og at andre job bliver med krav om meget få kvalifikationer. Det synes jeg er et reelt problem, og det er indtil videre også påstand mod påstand, fordi vi også her mangler nogle sammenhænge: hvad mener vi med, at jobbenes indhold bliver ringere eller ikke ringere? Det er ikke nok at sige, at ved, at man flytter f.eks. fra en skrivemaskine til en skærmterminal, så bliver ens job pludselig ringere, for det gør det ikke nødvendigvis. Jeg kan såmænd godt se i visse tilfælde, at det oven i købet kan blive morsommere, men det afhænger selvfølgelig af, hvordan man håndterer det. Så skægt har det jo ikke været at

skrive rapporter om ti gange. Det er den ene side af det.

Den anden side er så den kønsopdelte, og dér ved vi godt, at der ikke er nogen tvivl om, at der med teknologiens indførelse sker en social forandring, som hidtil har betydet, at kvinderne alt andet lige kommer til at stå dårligere, end de gjorde i en fase. Det tror jeg ikke der er nogen tvivl om, det er også det, vi ser i andre sammenhænge, og derfor er spørgsmålet, hvad vi kan gøre ved det. Da vil jeg godt medgive, uden at jeg på nuværende tidspunkt har lyst til at gå ind i en meget stor diskussion, at det er klart, at f.eks. den nedsatte arbejdstid er ganske afgørende for, at man får kvinderne ind i jobbene, fordi det alt andet lige vil få de familiemæssige sammenhænge til at virke bedre. Det stærkeste argument for en generelt nedsat arbejdstid er ligestillingen. Det, man så må diskutere, er selvfølgelig, hvordan den kan indføres, og af tidsmæssige grunde går jeg ikke ind i en debat om overenskomstforliget om arbejdstiden, men det er, fordi jeg meget gerne skulle til et andet møde.

Der er ingen som helst tvivl om, at en generelt nedsat arbejdstid er et stærkt argument i forbindelse med hele ligestillingssiden, fordi det er den, der virkelig vil gøre tingene noget mere familiemæssige og gøre, at kvinderne måske også vil gå ind i jobbene.

Så er der, sådan som også fru Jytte Andersen har været inde på, selvfølgelig uddannelsesspørgsmålet. Uden en større uddannelse får vi ikke kvinderne ind i andre job. Her synes jeg, vi står over for et reelt samfundsmæssigt kulturproblem. Hvordan får vi kvinderne til at interessere sig for andet end omsorgsarbejdet? Så meget mere tragisk er det, at de bliver ved med at uddanne sig til at passe børn, som de i øvrigt ikke vil føde, så de uddanner sig i virkeligheden til arbejdsløshed. Jeg synes, det er et reelt problem, hvordan vi får dem ind, hvordan vi motiverer dem til at tage noget andet arbejde. Det er ikke gjort med ligestillingen desværre, det er en meget større proces end den, og dér synes jeg, det er rigtigt, hvad fru Jytte Andersen siger, at uddannelse er en helt nødvendig forudsætning. Det er ikke en tilstrækkelig, men det er en nødvendig forudsætning. Så er det imidlertid også en nødvendig forudsætning, at man prøver at sluse dem over i nogle andre fag, og det er svært, for det er kul-

[Lone Dybkjær]

turbestemt. Det synes jeg lige så godt vi kan sige, for hvis vi erkender det, er det måske også muligt at sætte nogle andre ting ind.

Så er der spørgsmålet om teknologi og arbejdsmiljø, og der har været sagt utrolig meget om skærmterminalarbejdet. Jeg synes også, at når det drejer sig om risikoen for abort og sådan noget, skal tvivlen komme kvinderne til gode, men når det er sagt, synes jeg også, at man måske skal håndtere denne debat en smule forsigtigt, for der er jo mange ting, som kvinder så ikke kan foretage sig, hvis de er gravide, og jeg synes, vi skal være utrolig forsigtige med at gøre det til én lang sygdomsperiode. Det tror jeg ikke gavner nogen.

Jeg synes, tvivlen skal komme kvinderne til gode, men jeg synes nok, at det, der hidtil er kommet frem på dette område, er meget svagt. Her tænker jeg på den rene skærmvirkning, jeg tænker ikke på det stressende arbejde, for det mener jeg er noget andet. Det handler om at tilrettelægge arbejdet på en anden måde.

Det sidste, jeg skal sige om det med arbejdsmiljøet, som også har været inde i debatten her, drejer sig om spørgsmålet om hjemmearbejde. Jeg er også modstander af, at man tager hjemmearbejde. Jeg mener, man skal organisere det sådan, at det bliver i miljøer, lokale miljøer, hvor man kan lave nogle ordentlige arbejdsmiljøer, sådan at man ikke presser kvinderne til at sidde alene i hjemmene. Det er klart nok, at der er forskel på situationerne. Jeg synes, der er forskel på, om man er entreprenør eller man er symaskinearbejder. Fru Lilli Gyldenkilde sagde sygeplejerske. Jeg tror, det var symaskine, ikke? Jeg oplevede i hvert fald, at det var det, der mentes.

Symaskinesyerske er symaskinearbejder for nu at tage en parallel, og dér synes jeg også, man skal skelne mellem, hvad jobbene er, men jeg synes, den generelle hovedlinje må være, at man skaber nogle lokale miljøer, sådan at man i størst muligt omfang forhindrer hjemmearbejdet, og sådan at man er helt sikker på, at det kun findes dér, hvor der er nogle, der af entreprenørmæssige grunde gerne vil sidde og arbejde alene.

(Kort bemærkning).

Lilli Gyldenkilde (SF):

Det er mig magtpåliggende at få forklaret, at jeg ikke sagde sygeplejersker, men hjemmesyersker. Det gør unægtelig en forskel.

Det, der kalder mig herop, er fru Lone Dybkjærs bemærkninger til mig om, at jeg meget firkantet siger, at den teknologiske udvikling skaber arbejdsløshed. Det får vi jo forskellige meldinger om.

Nu ved jeg ikke, om fru Lone Dybkjær var her, lige da vi startede, for da gjorde jeg ret meget ud af at sige: lad os nu ikke køre fast i den diskussion, for det ser vi nok forskelligt på, og dermed mente jeg, at der var forskellige nuancer. Folk fra Pumagruppen, som har lavet et forskningsarbejde på dette område, siger, at der bliver arbejdsløshed. Andre, f.eks. inden for bankverdenen, har kunnet påvise, at ny teknologi hos dem har betydet, at der er kommet flere i arbejde. Vi ved, at der er kommet flere i arbejde i Japan, det vil jeg ikke afvise. Derfor synes jeg ikke, man skal køre fast i den diskussion.

Vi behøver bare at tage udgangspunkt i den tid, vi er i, hvor vi har 250.000 arbejdsløse, og dér mener jeg, at det, vi skal, er at skabe nogle nye arbejdspladser, som kvinderne også skal gå ind i. Jeg ved, at der rationaliseres rundt om, det erkender fru Lone Dybkjær jo også ved at sige, at der går nogle arbejdspladser tabt, og at der kommer nye til. Ja, sådan er det.

Så meget mere vigtigt er det også at tage det meget, meget alvorligt med ligestillingsproblemet i denne sammenhæng, og dér er jeg ked af at blive afvist, når jeg ønsker at få nogle gode diskussioner om, hvordan vi gør dette ligestillingsarbejde. Hvad kan vi herindefra hjælpe til med og give af muligheder for, at det skal gå fremad? Dér synes jeg, at det at prøve med nogle flere ligestillingskonsulenter og lave nogle forsøg med positive særforanstaltninger på forskellige områder var nogle af de ting, vi kunne gøre. Alle kvinder kan jo nemlig ikke - deri er jeg til gengæld enig med fru Lone Dybkjær - være i omsorgsarbejdet fremover, og vi kan bestemt heller ikke sidde og trykke på datamater alle sammen i de kommende år.

(Kort bemærkning).

Lone Dybkjær (RV):

I anledning af det sidste, der blev sagt her, vil jeg lige sige til fru Lilli Gyldenkilde, at

[Lone Dybkjær]

jeg var her i starten, også af fru Lilli Gyldenkildes indlæg, men har altså ikke opfattet ordene helt på den måde, som de var ment. Det er selvfølgelig min skyld, og det beklager jeg.

Så vil jeg godt sige, at jeg synes også, vi skulle prøve at tage nogle gode diskussioner om, hvad man skal gøre på dette felt. Det er ikke min erfaring generelt, at gode diskussioner om konstruktive forslag foregår her i folketingsalen. Det er lidt tragisk at skulle sige det, men jeg har sjældent oplevet, at når vi står her og råber til hinanden fra talerstolen – og det er jo både, når det er kvinder, og når det er mænd – er det så frygtelig konstruktivt.

Jeg tror altså, det er en anden vej, man skal gå, end at tage den debat, hvor man siger, at hvis man ikke går ind for 28 ligestillingskonsulenter, er man asocial, og så vil man ikke ligestillingsarbejde. (Afbrydelse). Man kan ikke bare sige, at hvis man nu får dobbelt så mange ligestillingskonsulenter, så er man sikret ligestilling. Jeg tror, problemet er mere kompliceret end det, og derfor tror jeg, at hvis man skal videre, er det ikke ad den vej.

Så vil jeg sige, at det, jeg synes er den overordnede målsætning, og som jeg synes man skal diskutere, er, om vi har de samme mål for fordeling af arbejde og fritid, og dér tror jeg, at fru Lilli Gyldenkilde og jeg er enige om, at det drejer sig om, at alle deltager i arbejdslivet. Om det så sker ved, at der bliver skabt flere job, eller ved, at vi får en anden arbejdstid, end vi har i dag – det er jeg overbevist om at vi skal have – gør mindre til sagen. Det afgørende er, at vi har en fælles målsætning om, at alle skal deltage i arbejdslivet, uanset om man er mand eller kvinde. Det tror jeg er en meget vigtig ting at få slået fast, og også, at hvis vi fastholder, at kvinden har valget, kommer der ikke nogen ligestilling.

Elisabeth Bruun Olesen (VS):

Jeg synes egentlig, debatten har været nogenlunde god; især synes jeg, at fru Lone Dybkjærs indlæg havde nogle gode ting, for hun har 100 pct. ret i, at teknologien giver nogle sociale forandringer, at den aldrig er neutral, og at der kan være nogle forskellige udviklingsprocesser. Det kan skabe mere ar-

bejde under nogle bestemte former, men ikke i det samfund, vi lever i, mener jeg. Det vil jeg uddybe lidt senere.

Hele denne debat viser i virkeligheden, hvor meget brug der er for nogle undersøgelser. Ordfører efter ordfører har været oppe at sige: man kan ikke sige noget konkret om beskæftigelsen, vi ved ikke nok.

Samtlige ordførere, næsten, har også været oppe at sige om arbejdsmiljø og fusterskader, at principielt mener de, at man bør kunne fritages for det arbejde, hvis der skulle være nogen fare. Det vil sige, at det ved man heller ikke nok om, også på det felt er der behov for nogle undersøgelser, og det, vi egentlig ville med forespørgselsdebatten, var at påpege, hvor alt for lille vores viden er, og for at udviklingen ikke skal løbe os af hænde, for at den ikke bare skal accelerere, er det nødvendigt at prøve at komme med nogle undersøgelser, der giver nogle analyser og nogle vurderinger.

De undersøgelser, man har fra udlandet især, og som jeg har været inde på, viser, at resultatet er afhængigt af, om de er lavet af borgerlige eller af socialister. Nogle siger, at det har en positiv effekt, nemlig flere arbejdspladser som følge af teknologiens produktivetsforbedrende og produktivitetsskabende virkning, men langt flere siger, at der vil blive færre arbejdspladser som følge af, at teknologien anvendes til at rationalisere arbejdsprocesserne i administrationen og i servicen. De to modsatte vurderinger afspejler selvfølgelig de forskellige politiske standpunkter i debatten, men de siger også sådan, fordi det er meget, meget svært at gøre den beskæftigelsesmæssige effekt op i et samfund, som ikke er statisk, og derfor er det selvfølgelig også i langt overvejende grad vurderingen af den økonomiske situation i samfundet i øvrigt, der bliver afgørende. Men én ting står i alle tilfælde fast: ny teknologi indføres ikke for arbejdernes blå øjnes skyld, men for at gøre arbejdsprocessen så effektiv som overhovedet muligt.

Indførelsen af ny teknologi vil derfor altid betyde, som fru Lone Dybkjær sagde, at der bliver færre job i den sektor hvor det sker. Så er spørgsmålet, om den arbejdskraft, der bliver frigjort, kan gå et andet sted hen og få arbejde, om den kan opuges andre steder. I nogle tilfælde vil den måske umiddelbart kunne blive placeret et helt andet sted i sam-

[Elisabeth Bruun Olesen]

me virksomhed, fordi en forbedret konkurrencesituation betyder øget produktion, men meget ofte vil den ikke kunne det, og da betyder den ny teknik så meget rationalisering, at ikke alle overflødiggjorte kan omplaceres.

Spørgsmålet er så, om der er andre sektorer, sektorer uden for informationssektoren, som den frigjorte arbejdskraft kan gå hen i. Jeg tror, det var arbejdsministeren, der startede med at sige: ja men ny teknologi er jo altid blevet udviklet, i slutningen af forrige århundrede, i begyndelsen af dette århundrede, men så er folk gået hen et andet sted og har fået arbejde, og det har ikke medført årtiers permanent arbejdsløshed.

Måden her i Danmark og også i Sverige har på et tidspunkt været udvandring; det var især omkring århundredskiftet. Hvis man skulle bruge den metode, må man spørge sig selv: hvor skulle folk udvandre hen? Faktum er jo, at der er arbejdsløshed både i Australien, som man tidligere kunne udvandre til, i USA og i Canada.

En anden måde, man tidligere har givet overflødiggjorte arbejde på, er at sætte store beskæftigelsesarbejder i gang i form af bygning af broer, jernbaner, diger osv., men heller ikke den slags arbejde vil jo i dag skaffe specielt mange i arbejde, netop fordi den ny teknik har rationaliseret arbejdsprocesserne, så selv om man byggede en stor og prestige fyldt Storebæltsbro, ville den slet ikke have den beskæftigelsesmæssige effekt, som brobyggerierne i 1930'erne havde.

Og i en udvikling, hvor man skærer ned på den offentlige sektor – de borgerliges omstillingsproces går jo ud på, at man skal væk fra den offentlige sektor – kan den heller ikke opsuge arbejdskraft, så dér kan den overflødiggjorte arbejdskraft heller ikke gå hen.

Hvor skal den så gå hen? Jeg vil give fru Lilli Gyldenkilde ret i, at i en situation, hvor vi har over en kvart million arbejdsløse, er der ingen steder, sådan som samfundet ser ud nu, de vil kunne gå hen, og det betyder alt andet lige, at der vil blive ekstra arbejdsløshed. Den bliver måske ikke på 20–40 pct., som de udenlandske undersøgelser siger, den bliver måske mindre, men det kan ikke bortforklares, at hvis arbejdstiden ikke bliver sat drastisk ned, vil der blive massearbejdsløshed på grund af ny teknologi, på grund af den

fart, den kommer med, og på grund af at vi ikke mere systematisk dæmper op for den.

Jeg har mærket mig, at næsten alle har været positive over for, at gravide skulle kunne fritages for at arbejde ved skærmene. Det kan måske så danne grobund for, at vi også gør noget ved det her i folketinget.

Med hensyn til bankerne er det rigtigt nok, at i den omstillingsproces, de har været inde i, er der blevet ansat flere mennesker, men det er lige så rigtigt, at den omstillingsproces er ved at være forbi, at der ikke bliver ansat flere nye dér nu, at man faktisk er inde i en udvikling, hvor der bliver ansat færre, at man stort set har stoppet for tilgangen, og at der er en naturlig afgang.

Konkluderende vil jeg sige, at jeg synes, forespørgselsdebatten har vist, at vi ved alt, alt for lidt, at vi derfor må prøve at få noget mere at vide, og at der derfor må nogle undersøgelser i gang.

Hermed sluttede forespørgslen.

Meddelelser fra formanden:

Anden næstformand (Povl Brøndsted):

Der er ikke mere på dagsordenen.

Arbejdsmarkedsudvalget har afgivet betænkning over:

Forslag til folketingsbeslutning om ændring af lov om Arbejdsmarkedets Tillægspension. (Af Ole Henriksen m.fl.). (Beslutningsforslag nr. B 49).

Eksemplarer er omdelt.

Der er foretaget ændringer i følgende udvalg:

Uddannelsesudvalget (2/5 85):

Udtræder: Hauberg Nielsen (V)
Ny stedf.: Hanne Severinsen (V)

Uddannelsesudvalget (6/5 85):

Udtræder: Tinning (VS)
Ny stedf.: Elisabeth Bruun Olesen (VS)

Folketingets næste møde afholdes i morgen, onsdag den 8. maj 1985, kl. 13.00.

[Anden næstformand]

Angående dagsordenen skal jeg henvise til den i salen opslåede dagsorden.

Mødet hævet kl. 17.42
